

Om Rytteriet

i de danske Hære i det 16de Aarhundrede.

Af

Emil Madsen.

Rytteriet var herhjemme som andetsteds i det 16de Aarhundrede dels nationalt, dels hvervet. Den nationale Del stilledes, med enkelte ikke store Afvigelser og Undtagelser, af alt Jordegods, hvad enten det var bortforlenet eller Ejendom, tilhørende Verdslige eller Gejstlige; men paa Grund af de Vanskeligheder, som i den største Del af Aarhundredet vare knyttede til Besiddelsen af Jordegods for alle andre end Adelige, var dette omtrent det samme som, at hin Del af Rytteriet alene stilledes af Lenene og af Adelens Arvegods, hvad Adelens Ejendomme i Reglen kaldtes til Forskel fra Lenene. Undertiden optraadte fremmede Adelsmænd, især hjemmehørende i Fyrstedømmerne, og disses Ledsagere sammen med de danske i en Del af det nationale Rytteri. Nogle faa Gange anvendtes ogsaa Udbud af Købstadborgere i samme; men dette skete saa sjældent og i saa ringe Omfang, at der her ganske kan ses bort fra dette. — De hvervede Ryttere vare næsten uden Undtagelse Udlandinge, især tyske.

I Almindelighed var det enhver dansk Adelsmands Pligt, hvad enten han var Lensmand eller ikke, at gøre

personlig Tjeneste og at give Møde med et Følge, hvis Størrelse var fastsat ved Lensbrev eller Taksation i Forhold til hans Indtægt. Var han paa en eller anden Maade lovlig forhindret, eller var Besidderen af Lenet eller Arvegodset en Gejstlig eller en Kvinde, sendtes Følget alene. Herved opstod den Forskel i Rytteriets og Fodfolkets Ordning, som var den væsentligste, og som vedblev at bestaa i hele Aarhundredet, nemlig den, at Underafdelingerne i Rytteriet eller „Fannerne“, som de den Gang kaldtes, ikke vare sammensatte af enkelte Menige og Befalingsmænd m. fl., derimod af Smaatroppe, der hver især bestod af en Adelsmand og det af ham medbragte eller under ham stillede Følge af flere eller færre bevæbnede og beredne Svende, foruden de Drengene, der efter Omstændighederne kunde ledsage Adelsmanden for at benyttes til hans personlige Opvartning og til Hjælp i Staldtjenesten. Især ved Soldberegningerne gik man ud fra, at Troppen normalt talte 12 „rustede“ Heste, det vil sige Heste, som bleve redne af Adelsmanden selv og hans Svende, og der tilstodes den da en firspændt Vogn til Transport af Gods og en Troshest eller Staldkleppert, der, redet af en Dreng, umiddelbart skulde følge Troppen. Var Følget mindre talrigt, slog flere Troppe sig sammen om Vognene og Troshesten; var det mere talrigt, beregnedes der en forholdsvis Andel i endnu en Vogn og maaske endnu en Troshest. Undertiden blev det tilladt, her som udenlands, at Drengene („Spyddrengene“, „Stald-drengene“, som de kaldtes) taltes med blandt Svendene.

De Afregningslister, som endnu haves fra Syvaarskrigens Tid¹⁾, vise, hvor stærke Troppene den Gang

¹⁾ Rentemester Ejler Grubbes Afregningslister vedrørende Kongens Hoffane (Rigsark. Militære Regnskaber I. B. 1545—70), samt Rentemesterregnskaberne.

vare. Ifølge disse var det største Antal, som fandtes i en Trop, c. 20 rustede Heste, og der findes til denne beregnet 6 Vognheste og 2 Trosheste. Nogle andre Troppe havde 16, 14 og 12 rustede Heste, og derefter aftage Tallene jævnt, indtil der naas Personer, som kun havde 3 eller 2 Heste eller endog kun 1, og for disse findes ingen Vognheste og Trosheste opførte. De hyppigst forekommende Antal ere 6 eller 7 Heste med 2 Vognheste og 1 Troshest.

En anden væsentlig Forskel mellem Rytteriet og Fodfolket, som ligeledes varede gennem det hele Aarhundrede, bestod deri, at der, medens Regimentsordningen alt tidlig var indført ved den sidstnævnte Vaabenart, ingen tilsvarende Ordning fandtes ved den førstnævnte, undtagen forsaavidt som der i Reglen for Hærens hele Rytteri fandtes en fælles, overordnet Befalingsmand med en Stab, der tildels lignede et Fodfolksregiments.

Om Sammensættelsen af denne Stab findes der ingen Optegnelser, som gengive Enkelthederne, førend fra omtrent Aar 1554, fra hvilket Tidspunkt et Overslag angaaende samme findes opskrevet i Bestallingsregistranterne sammen med lignende for Fodfolket og Artilleriet. Ikke meget forskellig fra den der fremsatte Ordning, undtagen at der i det hele findes noget lavere Lønninger, er den, som indeholdes i et udateret Udkast til en Bestalling for Grev Günther til Schwarzburg som højstbefalende over en Styrke paa 3000 Heste¹⁾. Ifølge dette Udkast skulde Personalet og de maanedlige Lønninger være følgende:

---

¹⁾ Krigsarkivet, Frederik II, Pakke Nr. 2.

Obersten	400	Gylden.
Oberstløjtnanten	100	"
Lægen („Doctor der Arznei“)	40	"
Vagtmesteren	40	"
Kvartermesteren	40	"
Proviantmesteren	40	"
Rumormesteren	40	"
Vognmesteren	40	"
Profossen	40	"
Skriveren	24	"
Tolken	24	"
Kapellanen	24	"
Barberen	24	"
Furéren	24	"
Smeden	24	"
4 Trompetere à 24 Gld.	96	"
12 Drabanter à 8 „	96	"
4 Stokkeknægte à 4 „	16	"
2 Vogne . . . . . à 24 „	48	"
		Ialt 1180 Gylden.

Der findes intet optegnet om, hvorvidt de ovennævnte Personer skulde oppebære yderligere Sold for de Heste, som de førte med sig. Sandsynligvis har dette fundet Sted i Overensstemmelse med, hvad der fremgaar af Overslaget af c. 1554, og ligeledes maa det antages, at der skulde betales Sold for det Antal Vogne og Trosheste, som der behøvedes flere end de 2 Vogne, der synes at maatte betragtes som særskilt tilstaaede Grever. Det maa ogsaa bemærkes, at, naar den højstbefalende her kaldes Oberst og hans nærmeste Medhjælper Oberstløjtnant, da er dette aldeles usædvanligt. Den almindelige Benævnelse paa disse Personer var herhjemme Feltmarskalk og Feltmarskalkløjtnant.

En tredie, meget væsentlig Forskel mellem Rytteriet

og Fodfolket var, at der ikke ved førstnævnte fandtes et nøjere fastsat Antal Befalingsmænd i Fanerne, og at de, som fandtes, ikke alle oppebar Lønning som saadanne. Fra først af synes det at have været Reglen, at der blandt Tropsførerne udtoges dem, der syntes bedst egnede til at opfylde Befalingsmandspligterne, uden at der derfor ydedes dem et personligt, fast Vederlag. Senere forandrede dette sig, idet Ritmesteren kom til at forestaa Fanens Administration, og det blev sædvanligt, at der ydedes ham et Vederlag af 1 Gylden maanedlig for hver rustet Hest, og foruden ham betaltes der hver af dem, som vare Rodemestre og vel som saadanne ogsaa havde administrative Forretninger, et tilsvarende Vederlag af $\frac{1}{2}$ Gylden. Foruden Rodemestrene var der hos hver Ritmester et temmelig begrænset Antal Personer, der fik en personlig Sold eller rettere et personligt Tillæg til den Sold, som de ligesom Ritmesteren, Rodemesteren og alle andre oppebar for det Antal Heste, de førte med sig.

I det foran nævnte Overslag fra c. 1554, som gælder en Styrke paa 1000 rustede Heste, kunde derfor Beregningen angaaende, hvad der maanedlig vilde være at betale for Rytterne i Fanerne, opstilles paa følgende kortfattede Maade:

1000 Heste à 12 Gylden . . .	12,000 Gld.
Ritmesterpenge	1000 „
Rodemesterpenge	500 „
Betaling for Vognene . . . . c.	2000 „
Betaling for Troshestene . . . c.	500 „
	<hr/>
Ialt . . . . c.	16,000 Gld.

Der forudsættes i Overslaget, at der ialt ved den nævnte Styrke fandtes 5 Ritmestre, og hos hver af dem tænktes ansat:

1 Fænrik med	24 Gld.
1 Skriver med (Oversold) . .	12 „
1 Trompeter „ . .	12 „
1 Furér „ . .	12 „
1 Smed „ . .	12 „
	<hr/>
Ialt . .	72 Gld.

saa at Bekostningen for de 1000 Heste vilde blive maanedlig c. 18,000 Gylden, naar Bekostningen med Hensyn til den højstbefalende og hans Stab ansloges til 1500 Gylden, og der yderligere antoges fornøden til den hele Styrke 2 Feltskærere og 2 Prædikanter med i alt 48 Gylden Besoldning.

Der er ikke medregnet Marchepenge eller den saakaldte „Anrittgeld“, det vil sige, hvad der vilde være at betale for det Tidsrum, som behøvedes for at komme hen til Mønstringsstedet, ej heller hvad der vilde være at betale for den Tid, der behøvedes for at marchere tilbage efter Aftakningen ved endt Krig. Størrelsen af disse Beløb, og hvorvidt de overhovedet vilde være at betale, afgang selvfølgelig meget af Omstændighederne.

Det vilde ligge nær at drage den Slutning, at, naar der til 1000 Heste paaregnedes 5 Ritmestre, vilde den enkelte Fane tælle omtrent 200 Heste. Denne Slutning vilde dog være urigtig, thi der ansattes ofte, som det vil blive nærmere udviklet i det følgende, flere Ritmestre, end der fandtes Underafdelinger eller Faner. I Reglen var Styrken i en saadan større end 200 Heste, men iøvrigt ofte meget ulige.

I den nationale Del af Rytteriet var det almindeligt, at de Personer, der vare bosiddende i en vis Landsdel, hovedsagelig samledes i én Fane. Saaledes nævnes under Syvaarskrigen den skaanske Fane, den fyenske Fane

o. s. v., som oftest vel betegnet med den paagældende Ritmesters Navn, ikke sjældent dog istedetfor med Landsdelens. Men allerede det, at Antallet af Ryttere eller Heste i en Fane, der var samlet fra en vis Landsdel, afgang af, hvad der var bestemt at skulle stilles af Lenene i den, derhos af det større eller mindre Omfang af dens frie Jordegods, og hvad dette til forskellig Tid takseredes til, maatte bevirke, at Fanernes Styrke blev meget ulige¹⁾. Dette forøgedes dog yderligere ved, at der foruden de efter Landsdelene inddelte Faner som oftest fandtes endnu en Fane, der for en Del bestod af Adelsmænd med Følge, som vel ved Taksationerne vare talte med i Listerne angaaende de enkelte Landsdele, men ikke gjorde Tjeneste ved de af disse stillede Faner. Denne Fane var den saakaldte „Hoffane“, ogsaa stundom kaldet „Hoffuitfanen“, „Kongens egen Fane“ og lignende, og den var nærmest at betragte som, hvad vi nu vilde kalde Kongens Garde. Den bestod især af de Adelsmænd, der som Hofsinder vare antagne i Hoftjeneste, samt disses Følge, optog i Reglen tillige Kongens Enspændere²⁾, undertiden ogsaa enkelte Lensmænd, der

¹⁾ Ifølge den eneste Mønstringsliste, der endnu haves for hele Riget paa én og samme Tid (1552), var Styrken, som da mødte, i Jylland 564 Heste, paa Fyen med Langeland 153, paa Sjælland, Laaland og Falster 335, i Skaane, Halland og Bleking 291. — Denne saavel som de i følgende nævnte Mønstrings- og Takseringslister findes i Rigsark. Danske Kanc. Mønstringsruller etc. 1505—62, 1563—1613.

²⁾ Baade i Hæren og i Hoftjenesten synes Udtrykket „Enspænder“ oprindeligt at have betegnet den, der gjorde Tjeneste med kun én Hest, altsaa uden Følge. I Sammenligning med Hofsinderne, hvorved der her forstaas de Adelsmænd, der med flere Svende og Heste vare i Hoftjeneste, betragtedes de stedse som mere underordnede. De allerfleste af Kongens Enspæn-

havde været, men saa vidt synes ikke i Øjeblikket befundt sig i Hoftjeneste. Den rykkede vel som oftest ikke ud, uden at Kongen var tilstede ved Hæren, men deltog dog ogsaa stundom i Krigene, uden at dette var Tilfældet. Hvormeget der for denne Fanes Vedkommende maatte være at fradrage, hvad de enkelte Landsdele vare takserede til, kan dog selvfølgelig ikke afgøres, ligesaa lidt som, hvor stærk den kunde være, thi dette afhang af, hvormange Personer af den nævnte Art der fandtes til den givne Tid, og deres Antal synes ofte at have været ret forskelligt, samt hvor de havde Jordegods. Derhos vare adskillige af Hofsinderne yngre Mænd, der ikke selv besad saadant og saaledes ikke vare tagne med ved Taksationerne. Enkelte andre Forminskelse af disses Resultater kunde derhos fremstaa paa andre Maader. I en Mønsterseddel for Landsdelene Øst for Øresund fra 1551 staar der saaledes vedtegnet for 4 Personer i Nørre-Halland, der rigtignok skulde møde uden Følge, at de plejede at drage ind paa Varberg med deres Vaaben og Værge, naar noget paakom.

En Udjevning af Styrketallene kunde naturligt være foretagen ved Forsættelser fra én Fane til en anden; men saadanne Forsættelser synes at have været sjeldne og stred vel ogsaa for meget imod den almindelige Følelse, der hos Adelsmænd som hos Borgere og Bønder var stærkt knyttet til den bestemte Landsdel, som vedkommende nærmest hørte til. Der kunde ogsaa være Spørgsmaal, om en Udjevning ikke kunde være foretagen ved Hjælp af fremmede Adelsmænd; men om en Opta-

---

dere vare hvervede fremmede. En Fortegnelse over dem i den anden Halvdel af Aarhundredet findes i Joh. Grundtvig. Meddelelser fra Rentekammerarkivet 1873, S. 175 flg.

gelse af saadanne vel har fundet Sted i Hoffanen, synes den ikke at være foregaaet i de andre nationale Faner¹⁾).

Et klarere Blik paa, hvad der attraaedes med Hensyn til Fanens Størrelse, vilde derimod kunne faas for den hvervede Del af Rytteriet, hvis de Bestallinger, som angaa Hvervingerne, i Reglen indeholdt Opgivelser herom. Dette er dog ikke Tilfældet. Ikke sjældent findes der blot angivet, at der skulde hverves et ikke nærmere bestemt Antal Ryttere, eller Styrken, som skulde hverves, angives med et rundt Tal, uden at der udtales, om de hvervede skulde udgøre én eller flere Faner eller muligt være Erstatningsmandskab.

¹⁾ I Ditmarskerkrigen 1559 fandtes der en „Fyrsternes Fane“ svarende til „Kgl. Maj. Hoffane“. I Begyndelsen af Syvaarskrigen synes der ligeledes at have været 2 Hoffaner, en dansk, ført af Kongens Hofmarskalk Frederik v. Dohna, og en tysk, tilsidst ført af Ritmester Henneke Tornow. Efter den forstes ulykkelige Død i Juni 1564 synes de at være blevne sammendragne, saa at der derefter kun fandtes 1 Hoffane, der hovedsagelig kom til at bestaa af fremmede, hvorfor den derefter ogsaa i Reglen kaldtes „Henneke Tornows Fane“ og ikke Hoffanen. (Jvf. Bilaget.) — Formationer, der maa betragtes som rent midlertidige, er der her set bort fra. En Del af den sjælandske Adel var saaledes 1564 foruden den skaanske i Hak Ulfstands Fane, saa at han da benævntes Ritmester over den skaanske og sjælandske Fane. (Ejler Grubbes Regnskab fra Juledag 1564 (s: 1563) til Nytaarsdag 1565, fol. 77 b.) Styrken var ved Mønstringer paa Sjælland i Juni og Juli 1564 i den jyske Fane 265, i Hak Ulfstands (formentlig da kun sjælandske Ryttere) 129, i Movrids Podbusks 242 rustede Heste (her formentlig ved Tilskud andetsteds fra), derimod ved Mønstringer i Skaane, i August 1564, i den jyske Fane 385, i Hak Ulfstands (skaanske og sjælandske) 307, i den fynske, Movrids Podbusks, 137 rustede Heste (Joakim Beks Regnskab paa Udgift fra Michaelis 1563 til Michaelis 1564, fol. 79 flg., Ejler Grubbes ovennævnte Regnskab, fol. 77 b flg.).

Hvor det bestemt siges, at de hvervede skulde udgøre én Fane, findes meget forskellige Styrketal. Der haves saaledes Bestallinger fra 1545 om Ilverving af Faner med 300 Heste¹⁾. I en Rytterbestalling af 1. Maj 1559 er Styrken sat til 400²⁾. Det samme Tal forekommer i Bestallinger 1564³⁾ og 1565⁴⁾. Fra 1568 haves en Bestalling angaaende en Fane paa 300⁵⁾. I nogle Bestallinger fra 1571⁶⁾ sættes Styrken til 500, derpaa atter i 1576 og 1577 til 400⁷⁾.

Ikke mindre veksle Tallene i Opgivelserne om, hvad der ved enkelte Lejligheder har været tilstede. Paa Mindetavlen angaaende Slaget ved Heide 1559 er Kongens Hoffane opført med 500 Heste, Fyrsternes Fane med 300 og tre hvervede Styrker med henholdsvis 500, 400 og 100⁸⁾. Af disse indtog den sidste dog en særlig Stilling, som det vil blive omhandlet i det følgende, saa at den ikke kan betragtes som en Fane i administrativ Forstand. Det berettes, at Grev Günther til Schwarzburg ved Begyndelsen af Syvaarskrigen lod hverve 9 Faner tyske Ryttere⁹⁾, og hvis disse have svaret til de foran (S. 416) nævnte 3000 Heste, vilde den gennemsnitlige Styrke for hver Fane altsaa have været c. 330. Afregningslisten

¹⁾ Krigsarkivet, Chr. III.

²⁾ Bestallingsregistrant 1555—73, fol. 360.

³⁾ Bestallingsregistrant 1554—73, fol. 195.

⁴⁾ Bestallingsregistrant 1555—73, fol. 218 b. — Ifølge den for Johan Clark den 15. Jan. 1564 udstedte Bestalling angaaende c. 200 skotske Ryttere maa disse formodes at skulle have udgjort en Fane, dog er Ordet „Fane“ ikke udtrykkelig brugt (Best. Reg. 1555—73, fol. 202).

⁵⁾ Bestallingsregistrant 1555—73, fol. 256.

⁶⁾ Bestallingsregistrant 1555—73, fol. 305.

⁷⁾ Krigsarkivet, Fr. II, Pk. Nr. 3.

⁸⁾ Marmora danica. II. 187.

⁹⁾ Rørdam, Mon. hist. dan. 1. II. 261.

angaaende, hvad der var bleven til Rest i Hoffanen den 1. Sept. 1564 efter dens Omdannelse, viser, at den da havde 467 rustede Heste, 131 Vognheste og 47 Trosheste, og en tilsvarende Liste for den 28. April 1565 viser henholdsvis 494, 152 og 55. I et Brev fra Halmstad af 4. Okt. 1567 beder Ritmester Fritz Kappel Kongen undskylde, at hans Fane, da den drog fra Lund, kun talte c. 250 Heste, medens Mønstersedlen viste 400. En Del Junkere vare bortrejste for at skaffe Penge og i private Anliggender, medens de dog tildels havde ladet deres Heste blive tilbage¹⁾. Angaaende den Rytterstyrke, der deltog i Daniel Ranzaus Vinterfelttog 1567—68, berettes, at den bestod af 3 tyske Faneer med omtrent 1000 Heste og 3 danske med 800²⁾.

Af alt dette synes man at kunne slutte, at det ikke har været noget bestemt Antal, som man har tilstræbt at have i hver Fane, men at tvertimod Omstændighederne have været de afgørende i de enkelte Tilfælde³⁾.

En hertil muligt ikke lidet medvirkende Aarsag kan det have været, at Faneerne, som de foran ere omhandlede, kun ere at betragte som Forplejnings- eller Administrations Enheder, og at betydelige Omdannelser eller Udskillelser ikke sjældent fandt Sted, naar Faneerne skulde anvendes taktisk eller overfor Fjenden. Af den enkelte, administrative Fane udvikledes der nemlig da, især til Anvendelse i Sikringstjenesten, endnu en Fane, der stilledes under Befaling af en af de overkomplette Ritmestre, f. Eks. den femte ved den Styrke af 1000 Heste,

¹⁾ Krigsarkivet, Fred II, Pakke Nr. 1.

²⁾ Rordam, Mon. hist. dan. 2. I. S. — Jvf dog det følgende S. 428.

³⁾ Tilsvarende havdes i Tyskland i Karl V.'s Tid meget forskellige Antal Heste i Faneerne (D. Mag. 4. III. xv).

som omhandles i Overslaget af c. 1554. Undertiden, især i den sidste Halvdel af Aarhundredet, træffes Udtrykket „Geschwader“ brugt om en Underafdeling istedetfor Ordet „Fane“, og det synes, at der ved „Geschwader“ hyppigst maa forstaas den af en Ritmester taktisk førte Styrke, hvad enten den bestod af en hel „Fane“ eller kun af en Del af en saadan.

Tildels stod Udskillelsen i Forbindelse med, at Rytteriet i lang Tid, omtrent til Christian III's sidste Aar, bestod dels af Ryttere, bevæbnede med Glavind (Lanser), og dels af beredne Skytter. I det følgende vil det blive omhandlet, hvorledes Anskuelserne om Bevæbningen skiftede om, tildels ligesom ved Fodfolket; her er det tilstrækkeligt at fremdrage, at da der til Sikringstjenesten især fordredes Skytter, betingede dette en Udskillelse fra de enkelte Troppe af visse Ryttere, idet Fanen som foran nævnt var sammensat af Troppe, af hvilke hver bestod af en Hovedperson og et Antal af dels Glavindryttere og dels beredne Skytter.

I de sjeldne Tilfælde, hvor der kun behøvedes en lille Styrke til en eller anden Ekspedition, kunde denne dannes efter Ønske hovedsagelig af Skytter eller af Glavindryttere, navnlig ved Anvendelse af et delvist Udbud. Et saadant Tilfælde synes at være indtruffet, da Christian II 1532 ved Opslo havde indtaget en stærk Stilling, mod hvilken svært rustet Rytteri neppe havde kunnet gøre videre Nytte. Hans Modstander, Knud Gyldenstjerne, skrev derfor den 8. Maj til Gustaf Vasas Hovedsmand i Vigen om egnede Tropper og ni Dage derefter til Frederik I et Brev, i hvilket han blandt andet bad Kongen om 100 til 200 Ryttere med Armbrøst og

lette Væрге¹⁾). Der blev som Følge deraf bestemt, at 109 Ryttere, af hvilke kun 18 vare glavindbevæbnede, medens de andre vare Skytter, skulde afgaa til Norge²⁾).

Et modsat Tilfælde synes at være forekommet ved den Styrke, der samledes i November 1531, alene bestod af Rytteri fra Jylland og egentlig var bestemt til at overføres til Sjælland, hvis Christian II havde vendt sig mod denne Landsdel. I denne Styrke fandtes nemlig kun 26 Skytter, derimod 234 Glavindbevæbnede³⁾).

Var det derimod betydelige Kræfter, inddelte i flere Faner, som skulde anvendes, kunde Skytterne kun faas i passende Antal ved en Afgivelse fra én Fane eller flere. Særlig var det i „Fortravet“, som Avantgarden den Gang i Reglen kaldtes, og som i Almindelighed bestod baade af Rytteri og Fodfolk, at Skytter behøvedes, ogsaa for Rytteriets Vedkommende, baade ifølge deres Bevæbning og deres Hestes Beskaffenhed. Af det Rytteri, som var bestemt til Fortravet, udskiltes atter en mindre Styrke til at være forrest og udføre Blænker-tjeneste, efter Omstændighederne vel ogsaa Efterretnings-tjeneste. Denne kaldtes „Forvagten“ eller „Forvarten“, og ligesom denne kunde der, naar det behøvedes, udskilles Flanke- eller Sidetroppe⁴⁾). Undertiden træffes ogsaa Udtrykket „Streifende Rode“, der synes identisk med „Forvagten“, navnlig i de Tilfælde, at den hele

---

¹⁾ Hvitfeld, 1361 flg.

²⁾ Erslev og Møllerup, Fr. I. Reg. 426.

³⁾ Erslev og Møllerup, Fr. I. Reg. 370.

⁴⁾ Hos Arentsche, Ein Buch o. s. v., Kjøbenhavn 1578, Kriegs Empter S. 53 kaldte „Flügel- oder Benebenwart“.

Hærstyrke ikke var meget talrig, eller at Fortravet undtagelsesvis blot bestod af Rytteri ¹⁾).

I Almindelighed samledes Fortravets Ryttere, hovedsagelig eller alene Skytter, i en Fane, der førte det særlige Navn „Rendefanen“. Da den dannedes ved en Udskilning, behøvede den et særskilt Befalingspersonale, der maatte være overtalligt tilstede, saaledes som anført i Overslaget af c. 1554, hvor der udtrykkelig findes vedtegnet, at den femte Ritmester var bestemt til Skytterne, medens der iøvrigt for denne, som for de andre Ritmestre, som foran nævnt, beregnedes en Fænrik o. s. v. I forskellige andre Optegnelser findes der ligeledes berørt Forhold, der stemme hermed. Der fandtes saaledes ved Hertug Albrecht af Meklenburgs Rytteri i Sjælland 1535, som formentlig talte c. 300 Heste, vistnok 2 Ritmestre ²⁾, og af den foran (S. 423) nævnte Bestalling af 1. Maj 1559 synes det ret tydeligt at fremgaa, at der ligeledes skulde være 2 Ritmestre ved den i Bestallingen nævnte Fane. Af nogle i Registranterne indførte, udenlandske Bestallinger ³⁾ ses, at lignende fandt Sted ogsaa i Tyskland.

Efter at Glavinden noget efter Midten af Aarhun-

¹⁾ Overensstemmende med, at de Tilfælde, i hvilke der kun anvendtes en strejfende Rode, vare sjeldne, forekommer Udtrykket ogsaa kun sjeldent. Den foran (S. 423) omhandlede Styrke paa 100 Heste, der var en Del af det danske Rytteri i Slaget ved Heide 1559, har paa Mindetavlen Vedtegningen „streffende Raat“. I et Brev fra Helsingborg af 9. Novbr. 1565 til Kongen anføre Junkerne og disses Svende i Josva v. Qualens Fane blandt andre Grunde til en Indsigelse mod at rykke ud, at de paa den svenske Grænse vilde behøve „ein streiffende Rott“ (Krigsarkivet, Fr. II. Pk. Nr. 1).

²⁾ Paludan Müller, Grevens Fejde, I. 378.

³⁾ Bestallingsregistrant 1555—73, fol. 9 og 13 b.

dredet omtrent ganske var ophørt at være Bevæbning for Rytteriet og var afløst af Skydevaaben, stillede det sig lettere at anvende en hel Fane, som den var, i Fortravet. Alligevel ses der ikke under Syvaarskrigen at være sket nogen væsentlig Ændring i de her omhandlede Forhold; thi man beholdt Betegnelsen „Rendefane“ for den Fane, som fortrinsvis var bestemt til at optræde i Fortravet, dannede den som tidligere ved Udskilning fra Troppe i forskellige Faner, vistnok nu fortrinsvis under særligt Hensyn til Hestenes Beskaffenhed, men lod den være den samme i saa lang Tid, at den nærmede sig til at blive ogsaa en administrativ Enhed. Fra samme udskiltes atter den mindre Styrke, der kaldtes Forvagen eller Forvarten, og med samme red den højere stillede Befalingsmand, der kan betragtes som hele Fortravets Fører. Der findes udtalt ¹⁾, at Feltmarskalken var „Oberst“ over Rendefanen, hvilket formentlig vil sige højstbefalende ved Fortravet, men at i Reglen Feltmarskalkløjtnanten udøvede Virksomheden som saadan, indtil et Slag skulde finde Sted, da Feltmarskalken tillige havde andet at varetage. Hermed stemme Dagbogsoptegnelserne angaaende Daniel Ranzaus Vinterfelttog 1567—68, idet der i dem berettes, at de tre tyske Faner vare omtrent 1000 Heste stærke, uden „die vorwart“, som Kristoffer v. Dohna førte, og som var omtrent 150 Heste stærk, og at de tyske Ritmestre vare Fritz Kappel ved Rendefanen og iøvrigt Heinrich v. Plato og Johan v. Alten ²⁾. Af disse Optegnelser fremgaar endvidere, at

¹⁾ Det militære Haandskrift, som Frederik II 1562 havde foræret Holger Rosenkrans (Kgl. Bibl. Gle. kgl. Samling, Kvart Nr. 1855, 4. Bog).

²⁾ Rørdam, Mon. hist. dan. 2. I. 8.

Daniel Ranzau eller selve Feltherren under Marche stundom indtog Pladsen efter Forvarten og foran Rendefanen¹⁾.

En Udtalelse om, at Afgivelse til Fortravet, altsaa til Rendefanen, vedblivende fandt Sted, haves paa en Seddel, indlagt i et Brev af 20. Febr. 1568 fra Kongen til Frans Brokkenhus. Paa denne skrev Kongen angaaende Herr v. Dohnas Begæring om at faa Kvarter for Fortravet i Cimbrishamn, at han mente, at dette ikke behøvede noget særligt Kvarter, da det var taget af de andre Faner. Enhver skulde blive under sin Fane²⁾.

Et andet Vidnesbyrd om, at Afgivelsen ligesom tidligere blev foretagen paa den Maade, at enkelte Ryttere af den under en Adelsmand hørende Trop bortkommanderedes, haves i Skrivelser, der bleve udfærdigede i Anledning af en i Henneke Tornows Fane 1565 opstaaet Tvist om Vagttjenesten³⁾.

Endog i Forvarten synes der tilsidst at være opstaaet det Forhold, at den i længere Tid bestod af de samme Ryttere. I Brev af 4. Juni 1570 til Peder Oxe skrev Kongen nemlig, at han havde bevilget, at nogle navngivne Adelsmænd, som hørte til de meklenburgske Ryttere, maatte ride i Forvarten, og der opregnedes, hvormange rustede Heste, Vognheste og Trosheste, de maatte have, og fra hvilken Dag deres Besoldning skulde regnes⁴⁾.

---

¹⁾ Rørdam, Mon. hist. dan. 2. I. 61.

²⁾ Kanc. Brevb.

³⁾ Krigsarkivet, Fr. II, Pk. Nr. 1. Skrivelse af 29. Juni 1565 fra Daniel Ranzau og Kongens Kommissærer Lave Brade, Peder Bilde og Sten Rosensparre til Kongen (i Heftet Daniel Ranzau, Lave Brade etc.); egenhændigt Indlæg og Skrivelse af samme Dato fra Daniel Ranzau til Kongen (i Heftet Henneke Tornow).

⁴⁾ Kanc. Brevb.

Den Omstændighed, at det, indtil Glavinden aflagdes, var et forskelligt Antal forskelligt væbnede Ryttere, som den enkelte Adelsmand havde i sin Trop, og at det var Regel, at nogle af Tropsførerne tildels kunde erstatte Befalingsmænd, uden at de havde nogen fast Ansættelse eller fik Vederlag, medførte dog ikke blot med Hensyn til Afgivelserne til Rendefanen, men ogsaa paa andre Maader saa store Vanskeligheder, at Bestræbelser maatte rettes paa at afhjælpe dem.

Disse Bestræbelser kunne dog i Enkelthederne blot følges ved den hvervede Del af Rytteriet. Om end vel ogsaa i den nationale Del Forandringer i Befalingsmændenes Stilling gjorde sig gældende paa Krigsfod, i Lighed med hvad der blev Reglen ved de hvervede Styrker, saa hvilede dog alt, hvad der angik de enkelte Troppes Størrelse, paa Takseringerne m. v., der væsentligst kun toge Hensyn til de paagældendes økonomiske Forhold. Bestemmelser om en Udjevning af Troppenes ulige Størrelse kunde derfor ikke fremsættes, og de taktiske og administrative Forhold i Vaabnet naaede i dette Punkt ikke i det hele Aarhundrede frem til at blive de afgørende.

I det hvervede Rytteri ses derimod Bestræbelserne for at rette begge de ovenfor nævnte Mangler efterhaanden mere og mere at bane sig Vej.

Hvad da for det første Befalingsmændene angik, da er Manglen af en Løjtnant og forskellige Underbefalingsmænd mest paafaldende, naar det foran (S. 417) fremsatte Overslag fra c. 1554 betragtes. At der ikke har været ansat nogen Løjtnant hos Ritmesterne, synes at have været sædvanligt i den første Halvdel af Aarhundredet. Der nævnes saaledes ingen Løjtnant i en Rytterbestal-

ling fra 1545¹⁾, men derefter forandrede dette Forhold sig efterhaanden. Paa den foran nævnte Mindetavle angaaende Slaget ved Heide 1559 nævnes 1 Løjtnant ved Kongens Hoffane, derimod ingen ved de andre Faner. Under Syvaarskrigen synes Manglen i Reglen ikke at fremtræde, og i det førnævnte, 1578 trykte, bekendte militære Skrift af Arentsehe siges, at man da sædvanligt ved hver Fane havde 1 Ritmester, 1 Løjtnant, 1 Fænrík, 1 Trompeter, 1 Furér, 1 Kapellan, 1 Læge, 1 Skriver og 4 Drabanter²⁾. Hvad de mere underordnede Befalingsmænd angik, da synes det første Skridt til at lade Troppene ophøre med at være de mindste Enheder, at have været Indførelsen af Rodemestre, der vel sandsynligt valgtes blandt Tropsførerne, men for længere Tid ad Gangen, som Befalende over en større Styrke end den enkelte Trop og med Tildelelse af Vederlag. Den første Gang, at Rodemestre synes nævnte ved Rytteriet, er i Overslaget af c. 1554. I Bestallingen af 1. Maj 1559 udtales, at der skulde ansættes en Rodemester for hver 50 Heste, og i Arentsehes ovenfor nævnte militære Skrift siges, at der efter den nyere Tids Brug fordredes en Rodemester for hver 25, 30 eller 40 Heste, medens det tidligere var Skik, at man lod den mindre Styrke, naar den skulde sendes ud, føre af en Adelsmand eller en anden, som man antog i Besiddelse af den fornødne Duelighed³⁾.

At de enkelte Troppe kunde være meget ulige i Styrke, synes man fra først af ikke at have tillagt videre Betydning. Fra Frederik I's og Christian III's Tid findes

¹⁾ Bestallingsregistrant 1545—54, fol. 1 b.

²⁾ Arentsehe: Ein Buch o. s. v., Kjøbenhavn 1578, Kriegs Empter S. 47. (Kgl. Bibl.)

ikke faa fremmede Adelsmænd optegnede som modtagende Tjenestepenge eller pensionerede, som det ofte kaldtes, mod at de forpligtede sig til at møde efter Tilsigelse med et vist Antal rustede Heste, eller hvad vi ovenfor have kaldt en Trop. Det hyppigst forekommende Antal Heste er 6, men der træffes ogsaa større og mindre, dog neppe noget højere end 10. Der findes ingen Antydning til, at man forlangte nogen bestemt Bevæbning for de Ryttere, som red hine Heste. Henimod Slutningen af Christian III's Tid ophørte man dog efterhaanden med Pensionering paa disse Vilkaar. Det blev almindeligere, at man paa én Gang hvervede større Styrker, og dette først, naar det saa ud til Krig, og derfor kun pensionerede Personer, der havde en saadan Stilling og saadanne Forbindelser, at de formaaede at tilføre slige Styrker. Samtidig havde der vel ogsaa indsneget sig det Misbrug, at ikke alle Rytterne i en Adelsmands Følge stadigt havde været i hans Tjeneste, men for en Del først antoges, naar han skulde møde, saa at Troppen tildels kom til at bestaa af uøvede Folk. Disse og mulig andre Misbrug synes at have begrundet, at der i Bestallingen af 1. Maj 1559 udtales, at der ikke maatte mønstres flere end 6, allerhøjst 8 Heste for nogen Adelsmand, med mindre han havde haft det større Antal i sin Tjeneste i mere end et Aar¹⁾. Tillige blev det for-

¹⁾ Denne Forholdsregel findes i Bestallingen begrundet ved, „at man vilde undgaa „de lange Rækker“. En lignende Bestemmelse træffes i Rytterartikler, fremsatte i Fronsberger, Kriegsbuch, Frankfurt a. Main 1571—73, III, (Art. Bibl.) med den samme Begrundelse. Her findes tillige (III fol. xii b) den Oplysning, at der ved den sigtedes til, at flere Ryttere, end den enkelte Adelsmand raadete over, stundom slog sig sammen i Monstringen med hans egne Ryttere, for at der kunde opnaas

budt at antage „Enspændere“, med mindre de vare ældre, erfarne Krigsmænd. Saadanne kunde antages paa Ritmesterens Forbøn og med Krigskommissærernes Samtykke, hver med 2 eller 3 Heste.

Sandsynligvis har man under Syvaarskrigen stillet lignende Fordringer, men Oplysning herom mangler.

Efter Syvaarskrigen indtraf de mange Fredsaar, som varede ind i det følgende Aarhundrede, og der blev i dem hverken udbudt nationalt Rytteri i større Styrker eller hvervet fremmed. Oplysninger om Rytteriets Ordning herhjemme træffes først noget ind i hint, og de vise da en videre Udvikling i flere Retninger, saaledes som den alt tidligere var begyndt.

Ved det nationale Rytteri udjævnedes de uheldige Omstændigheder, der vare knyttede til Fanernes meget ulige Styrke, og Manglen paa forud bestemte Befalingsmænd for en Del ved, at der i 1609 alt for Fredstid bestemtes en Inddeling af samme i 7 Faner, og at der ved hver af dem ansattes 1 Ritmester, 1 Løjtnant og 1 Fænrik, ved en af dem tillige 2 Korporaler. De enkelte Faner vedbleve dog endnu at være temmelig ulige. De bleve nemlig:

Aars	Fane 172	Heste (53 af Len, 119 af Arvegods)
Aalborg . .	— 185	— (38 - — 147 - —)
Riber	— 170	— (45 - — 125 - —)
Den fyenske	— 149 ^{1/2}	— (40 - — 109 ^{1/2} - —)
Den sjæl. .	— 218	— (56 - — 162 - —)
Den skaanske	— 119	— (27 - — 92 - —)
Den hall. .	— 117	— (44 - — 73 - —)

bedre Betingelser med Hensyn til Vognheste m. m. Det befaledes derfor, at enhver Adelsmand skulde ride under sit eget Navn og kun med egne Heste.

I alt blev saaledes nu det nationale Rytteris Styrke c. 1130 Heste, noget mindre, end den havde været i det foregaaende Aarhundrede.

Den betydelige Forringelse af den enkelte Fanes Styrke svarede til, hvad der samtidig ansaas for rigtigt ved den hvervede Del af Vaabenarten. Ifølge Bestallinger, der udstedtes angaaende denne i Kalmarkrigens Tid ¹⁾, skulde Fanen eller „Kompagniet“, som den nu ogsaa kaldtes, udgøre 200 rustede Heste. Befalingsmændenes Antal findes ikke nævnt i Bestallingerne. Den enkelte Hovedperson maatte nu ikke føre flere end 4 rustede Heste med sig, og ingen „Enspænder“ maatte have flere end én Hest, med mindre han var Løjtnant, Fænrik eller Korporal. Der findes intet om Rodemestre, saa at Korporalerne sandsynligt vare traadte i deres Sted. Derimod nævnes som tidligere baade Vognheste og Trosheste, uden at det dog kan ses, i hvilket forholdsvist Antal de maatte have.

Undertiden kunde Krigsskuepladsens Jordsmon lægge betydelige Hindringer i Vejen for Benyttelsen af det store Vogntræn, Rytteriet i Almindelighed førte med sig. Man søgte da stundom at erstatte Vognene helt eller delvis med Pakheste. Dette skete flere Gange under Syvaarskrigen. Allerede da Adelen i September 1563 opfordredes til at møde i Kjøbenhavn for at indskrives og mønstres til det næste Felttog, udtaltes i Kongens Brev om denne Sag, at Vogne ikke kunde bruges, men at der istedetfor disse maatte føres Heste med, som kunde bære Kurve, Sække eller „Rosbaarer“, bestemte

---

¹⁾ Krigsark. Chr. IV. Bestallinger og Reverser.

til Rytternes Sager¹⁾. En egenmægtig Anskaffelse omtales i Dagbogsberetningen om Vinterfelttoget 1567—68, idet der siges, at, da Hæren traf mange herreløse, omstrejfende Heste, efter at den var kommen ind i Sverig, valgte Rytterne de bedste til som Pakheste at føre Proviant frem istedetfor Vognene²⁾. I Mogens Gyldenstjernes Optegnelser angaaende, hvad hans Børn efterhaanden fik fra 1. August 1564, staar anført, at Frans Gyldenstjerne den 1. Oktbr. 1568 havde forskaffet sig 8 Kløvsadler³⁾. De Sadler af samme Art, der undertiden befaledes anskaffede, saaledes den 12. Jan. 1570⁴⁾, synes ogsaa mer eller mindre at have været bestemte til Rytteriet. I Reglen førte dette dog ogsaa under Syvaarskrigen Vogne med, saaledes som det ikke sjeldent omhandles i Beretningerne om denne Krig.

I Lighed med, hvad der fandt Sted ved Fodfolket, optraadte de beredne ved Rytteriets Træn undertiden i Kampene. Den saakaldte „Stallbubenfahne“, hvis Navn tilstrækkelig antyder, at den bestod af Stald- eller Spyd-drengene, deltog saaledes i Slaget ved Svarteraa⁵⁾. Den synes ligeledes at have bidraget til at faa de svenske til at opgive det paatænkte Angreb paa Linköping 1567, efter at Daniel Ranzau der havde efterladt Hærens Træn med Vogne, Syge og Krigsfanger under ringe Bedækning⁶⁾.

De Hverv, der vare paalagte Rytteriets Befalingsmænd, følge saa ganske af Stillingernes Benævnelser, at der kun er Anledning til at fremdrage nogle faa Ejen-

¹⁾ 30. Septbr. 1563. (Kanc. Brevb.)

²⁾ Rørdam, Mon. hist. dan. 2. I. 36.

³⁾ Kgl. Bibl. Nye kgl. Saml. Fol. 1320 c.

⁴⁾ Kanc. Brevb.

⁵⁾ Hist. Tidssk. 2. IV. 189, 193.

⁶⁾ Rørdam, Mon. hist. dan. 2. I. 59.

dommeligheder. Den væsentligste er, at der ved Rytteriet vel fandtes en Profos, men ingen „Schultheis“ som ved Fodfolket. Dette beroede paa, at Rytterne baade i den nationale og den hvervede Del af Vaabnet vare Adelsmænd og disses Følgesvende, og at bestemte Former for Retsplejen ved Rytteriet først fremtraadte henimod Midten af Aarhundredet og da bleve forskellige fra de Former, der anvendtes ved Fodfolket. Omtrent fra Midten af det 16de Aarhundrede nævnes stundom den saakaldte Rytterret¹⁾, men denne fandt neppe Anvendelse paa selve Adelsmændene. Den 9. April 1566 skrev Kongen saaledes til Lensmanden paa Malmøhus samt til 2 Ritmestre, i Anledning af at nogle danske Ryttere skulde have overfaldet Vagten samt nogle Borgere i Malmø, at de skulde undersøge Sagen, „tage Haanden“ af de Adelige, som maatte havde deltaget i Overfaldet, og sende dem til Kjøbenhavn, men hvis det var Adels Svende, skulde de lade dem straffe efter Rytterretten²⁾. Tilsvarende synes Rytteriets Profos ikke at have haft noget med Adelsmændene at gøre, at dømme efter hvad der synes at have fundet Sted for den Rytterprofos, som alt fandtes i Hoftjenesten i Fredstid. Der findes vel intet nærmere om hans Virksomhedsomraade førend i en Bestalling fra 1616, men i denne udtales, at han intet havde at bestille med Adelsmændene for deres egne Personers Vedkommende, kun med deres Tjenere, Enspænderne og „alles ander gemein Hofgesinde“³⁾.

¹⁾ Se om denne Emil Madsen, Studier over Danmarks Hærvæsen i det 16de Aarhundrede, Kjøbenhavn 1898, S. 32.

²⁾ Kanc. Brevb.

³⁾ Philip Dettenhammers Bestalling (Krigsark. Chr. IV. Bestallinger og Reverser).

Den ved Feltmarskalkens Stab ansatte „Rumormester“ havde ikke en Stilling, der svarede til Fodfolkets Hurenweibel. Rytteriets Træn, der ikke synes at have indeholdt den Art Personer, der findes betegnede i det sidste Navn, blev vistnok i Reglen ført af Vognmesteren, undertiden af en dertil særlig beordret Befalingsmand. Rumormesterens Hverv var snarere at forhindre, at nogle af Rytterne strejfede om paa egen Haand for at gøre Bytte. I det førnævnte militære Haandskrift, som Holger Rosenkrans havde faaet af Kongen 1562¹⁾, siges, at der kun sjældent brugtes en Rumormester, og at, naar en saadan manglede, og Rytterne vare saa uvorne, at de ikke vilde blive paa deres Plads under Marche, men strejfede om, kunde Feltmarskalken med Feltoberstens Samtykke lade samtlige Faner afgive Ryttere, der under en Hovedsmands Befaling skulde omgive Marchekolonnen paa alle Sider og jage enhver tilbage, der vilde være Marodør („Mauskopff“). Det fremgaar dog af Dagbogsberetningen om Vinterfelttoget 1567—68, at der under dette fandtes en Rumormester ved Hærens Rytteri, og at han sattes som Øverstbefalende over det i Linköping i Decbr. 1567 efterladte Træn m. m. og den samme tildelte Troppestyrke²⁾.

Det bør vistnok ligeledes fremdrages, at der ikke i hele det 16de Aarhundrede fandtes Dyr læger ved Rytteriet. Det synes at have været forudsat, at Smedene kunde erstatte Dyr lægerne.

En Sammendragning af flere Befalingsmandsstillinger træffes undertiden, dog sjældnere end ved Fodfolket. Carsten Manteuffel nævnes saaledes i en Afregningsliste

¹⁾ Kgl. Bibl. Gle. kgl. Saml. Kvart. Nr. 1855.

²⁾ Rørdam, Mon. hist. dan. 2. I. 52.

angaaende Henneke Tornows Fane som Løjtnant og Kvartermester.

Ikke sjældent findes Adelsmændene i det hvervede Rytteri benævnte „Junkere“ til Adskillelse fra Rytterne i deres Følge. Den ogsaa stundom forekommende Benævnelse „Hofmænd“ synes snarest ligeledes at gælde de første, neppe alle Rytterne.

Mindre omskiftelig end de fleste andre Forhold var den Sold, der betaltes de hvervede, og som ogsaa havde Betydning for den nationale Del af Vaabnet, da Rytterne i denne vel vare pligtige at underholde sig selv i Krigstid indenfor Danmarks Grænses, men derimod, naar de vare udenfor disse, i Reglen fik lige Vilkaar med de hvervede. Den almindelige, i Midten af Aarhundredet forekommende Sold var 12 Gylden maanedlig for hver rustet Hest og 6 Gylden for hver Vognhest og hver Troshest. Af Befalingsmændene ved Fanerne modtog som nævnt kun Ritmestrene, Rodemestrene og nogle faa andre et Tillæg, foruden hvad der tilkom dem ligesom Tropsførerne i Forhold til det Antal Heste, de havde bragt med. Før end Midten af Aarhundredet ses Solden undertiden at have været noget lavere, saasom 10 Gylden. Under Syvaarskrigen findes den ligeledes nogle Gange beregnet med 10 lybske Gylden og 10 Dalere. Samtidig synes det at have været det oftest forekommende, at der betaltes Ritmestrene et bestemt maanedligt Vederlag istedetfor Ritmesterpengene, sædvanligvis 100 lybske Gylden eller 100 Dalere, stundom mere, maaske for at man kunde undgaa de Stridigheder, der ofte opstod med Hensyn til de Heste, som vare omkomne i Tiden mellem to Mønstringer. Løjtnanter og Fænriker fik tilsvarende 50 om Maaneden. Af de Be-

stallinger, som angaa Kalmarkrigen, ses, at Solden da atter var stegen, endog til 16 Gylden for hver rustet Hest, at Ritmestrene nu paany fik en „Ritmestergylden“ for hver saadan, og at det var overladt dem at lønne de dem underordnede Befalingsmænd samt at udrede Betalingen for Fanens Vogn- og Trosheste, saaledes at der kun betingedes i Bestallingerne, at Ritmesteren oppebar en samlet Sum af indtil 500 Rigsgylden maanedlig.

Mere end alt andet ved Rytteriet omskiftedes dog i Løbet af det 16de Aarhundrede, som Følge af Krudtvaabnenes Udvikling, Bevæbningen og den af denne afhængige Kampmaade. Forandringen gav sig især tilkende ved, at Antallet af de med Skydevaaben bevæbnede Ryttere eller Skytterne, som de i Almindelighed kaldtes i hin Tid, selv om Skydevaabnet kun var Pisto-ler, efterhaanden voksede i Forhold til Antallet af de glavindbevæbnede, indtil Glavinden hovedsagelig bortfaldt omtrent ved Aar 1560, og det hele Vaaben kom til at bestaa alene af Ryttere med Skydevaaben.

I den nationale Del af Vaabnet hvilede Bestem- melsen af Forholdstallet fra først af paa de paagælden- des økonomiske Stilling, saaledes at der i Reglen af den større Indtægt stilledes Glavindryttere, af den mindre Skytter. Men alt som Skydevaabnene forbedredes, og deres Nytte blev mere aabenbar, fraveges det oprinde- lige Standpunkt efterhaanden mere og mere, og Tilbøje- ligheden til at fordre flere Skytter og færre Glavind- ryttere ved Taksationerne voksede.

Af Taksationslister er der dog ikke blevet saa mange tilbage, at de give al den Oplysning, der kunde ønskes, navnlig ikke for Aarhundredets første Halvdel. Af

Mønstringslister findes derimod flere, og om de end have den Mangel i Sammenligning med Taksationslisterne, at de kun indeholde, hvem der virkelig mødte ved Mønstringerne, medens Forskellen imellem disse og dem, der skulde møde, stundom kunde være ret betydelig, saa belyse de dog Forholdene tilstrækkeligt i store Træk.

Den ældste af de Optegnelser, der saaledes frembyde sig, er en Mønstringsseddel fra 1529 for Sjælland, Laaland, Falster og Møen. Den omfatter ialt 340 Glavindryttere og 99 Skytter. Kun lidt yngre er en Mønstringsseddel for Landsdelene Øst for Øresund. Den er vel ikke dateret, men skønnes ifølge de paa samme nævnte Lensmænd at være fra 1535. Der findes opført paa den 283 Glavindryttere (her kaldte „Forspeten“) og 73 Skytter. Antallet af de første er saaledes paa begge Sedler langt overvejende Antallet af de sidste¹⁾. Der haves dernæst adskillige Mønstringssedler fra Aarene 1547—1558, deriblandt den alt foran (S. 420 Anm. 1) benyttede, der er fra 1552 og den eneste, som omfatter hele Riget paa én og samme Tid. Ifølge denne mønstredes fra:

Ribe Stift	48	Glavindryttere	99	Skytter
Aarhus Stift	71	—	103	—
Viborg Stift	44	—	61	—
Vendelbo Stift	72	—	66	—
Fyen og Langeland	73	—	80	—
Sjælland, Laaland, .				
Falster og Møen	227	—	108	—
Skaane, Halland og				
Bleking	190	—	101	—
<hr/>				
Ialt	725	Glavindryttere	618	Skytter

¹⁾ En ikke ganske fuldstændig Liste angaaende Fyen og Langeland for Aaret 1539 findes i D. Mag. 3. VI. 227. Den giver omtrent samme Forholdstal som Listerne 1529 og 1535.

Vel er Listen neppe fuldstændig, især for Sjælands Vedkommende, men dette kan ikke væsentligt forringe Rigtigheden af, at der var stor Forskel paa den daværende Tilstand og Tilstanden i 1529 og 1535. I Mønstringslisterne for Aarene nærmest efter 1552 spores ikke betydelige Afvigelser. Dog synes der at forekomme nogen Tilvækst i Skytternes forholdsvise Antal. En Mønstringsliste for Fyen fra 1556 viser saaledes 74 Glavindryttere og 116 Skytter, en anden fra 1558 henholdsvis 65 og 127. Denne er den sidste, i hvilken der skelnes mellem de to Arter Bevæbning. I den næste, som overhovedet endnu forefindes, og som angaar Fyen for Aaret 1562, er der kun opført Antallet af Heste, og der fortsættes derefter paa denne Maade.

Af Taksationslister synes der nu ikke at være nogen tilbage fra det 16de Aarhundrede, omfattende det hele Rige paa samme Tid. Den fuldstændigste og tillige den, der med Hensyn til Tiden nogenlunde svarer til de ovenfor fremdragne Mønstringslister, omfatter kun Jylland, og den gælder derhos ikke et enkelt Aar, men er sammendraget af den Taksation, som Kongen selv foretog angaaende Lenene 1548, og den, der efter hans Befaling foretoges angaaende Arvegodset 1551. Ifølge denne skulde der stilles

	af Lenene	af Arvegodset	ialt
i Ribe Stift . .	61 Gl. 20 Sk.	28 Gl. 90 Sk.	89 Gl. 110 Sk.
i Aarhus Stift	90 - 32 -	30 - 67 -	120 - 99 -
i Viborg Stift	51 - 21 -	22 - 61 -	73 - 82 -
i Vendelbo Stift	75 - 26 -	28 - 76 -	103 - 102 -
ialt . .	277 Gl. 99 Sk.	108 Gl. 294 Sk.	385 Gl. 393 Sk.

Denne Liste viser, naar den sammenholdes med den ovenfor fremsatte, omtrent samtidige Mønstringsliste, hvor

store Udeblivelserne kunde være; men den viser tillige, idet Lenene her ere holdte for sig og Arvegodset for sig, at der i den her omhandlede Retning var stor Forskel paa, hvad der stilledes af de første og af de sidste.

Foretages der en Undersøgelse af, hvad der ifølge Lensbrevene skulde stilles af Lenene, synes det ogsaa af en saadan at fremgaa, at man for deres Vedkommende holdt sig længere paa de tilbagelagte Standpunkter, hvad der vel iøvrigt kan forklares af, at man ved Taksationerne ikke gerne fraveg eller kunde fravige Indholdet af Lensbrevene, der jo ofte vare udstedte adskillige Aar tidligere. I de Lensbreve m. v., i hvilke Bevæbningen udtrykkelig angives, er der indtil 1546 næsten stedse kun Tale om Glavindryttere, og hvor der i de samtidige Breve kun er brugt Udtryk som „at tjene med saa og saa mange velberuste Heste“, „at gøre tilbørlig Tjeneste“ og deslige, kan det vel forudsættes, at der nærmest har været ment saadanne Ryttere¹⁾. Aar 1546 fremtræder den Forandring, at der af nogle endog temmelig betydelige Len fordres stillet baade Glavindryttere og Skytter. De sidstes Antal er dog i Almindelighed en Del mindre end de førstes. Der fordres saaledes 1549 af Aakær Len 8 Glavindryttere og 4 Skytter, af Silkeborg 10 og 4, af Lundenæs 6 og 2, og 1550 af Vordingborg Len 10 og 4. Kun ét Len danner en Undtagelse, nemlig Varberg, af hvilket der 1546 fordredes 12 Glavindryttere og 12 Skytter. Det langt større Antal Len, for hvilket der udfærdigedes Lensbreve i hine Aar, skulde derimod ligesom før kun udrede Glavindryttere. Paa denne Vis fortsattes

¹⁾ Kun højest undtagelsesvis træffes et Len, der er optegnet at skulle tildels stille Skytter, saaledes Hagenskov Len 1539 (D. Mag. 3. VI. 227).

nu Udfærdigelserne i nogle Aar, idet der dog oftest udstedtes Breve med de ovenfor nævnte, mere ubestemte Udtryk, indtil omtrent 1560, det Tidspunkt, da Anskuelserne om, at Glavinden burde vige Pladsen for Skydevaabnene, synes at være blevne sejrende. De sidste Lensbreve, i hvilke Glavindryttere udtrykkelig nævnes, synes at være et, der er udfærdiget angaaende Hindsgavl den 31. Januar 1561, og et angaaende Vestervig Kloster af 22. Februar s. A.¹⁾ Efter dette Tidspunkt synes der alene at være udfærdiget Lensbreve, indeholdende de Ord, at der skulle stilles saa og saa mange „gerust“ Heste eller lignende.

Bedre end ved det nationale Rytteri lade de her omhandlede Forhold sig dog efterspore ved det hvervede ved Hjælp af de for dette fra Tid til anden udstedte Bestallinger. I flere Ritmester- eller Rytterbestallinger, der ere udfærdigede i Holsten 1545 og betegnede at skulle være af samme Art som dem, der sædvanligt udstedtes i Danmark og Fyrstedømmerne, findes fastsat, at der for hver otte Mand skulde findes én Skytte²⁾. Det synes at have været i Tyskland, at Anvendelsen af Skytter i større Antal opkom, og man henvendte sig derfor til hint Land og søgte Mønstre til Bestallinger dér. Som saadanne findes, som nævnt foran (S. 427), indført i Registranterne omtrent Aar 1554 flere Bestallinger, der angives at være brugte ved de kejserslige Hære omtrent paa samme Tid³⁾. En af disse, der er betegnet at skulle være benyttet af Markgreve Albrecht af Brandenburg i Begyn-

¹⁾ R. VII. fol. 37 og 185 b.

²⁾ Bestallingsregistrant 1545—54. fol. 1 og 10.

³⁾ Bestallingsregistrant 1555—73 fol. 1 flg.

delsen af Krigen mod det frankiske Forbund¹⁾, ses, hvad det her omhandlede angaar, af endnu tilstedeværende Papirer²⁾ at være udarbejdet temmelig overensstemmende med en af Kejser Karl V i Augsburg den 23. Juni 1551 udfærdiget Hververinstruktion, der tilligemed de Indsigelser, som bleve gjorte imod den af en af de til Hvervingen udsete Herrer (Grev Reinhard v. Solms), er bleven tilstillet Christian III³⁾. Med nogle mindre væsentlige Ændringer udtales der saavel i de her i Registranterne indførte, fremmede Bestallinger som i Instruksen, at naar en Adelsmand mødte med 12 Heste, kunde 2 af dem, men ikke flere rides af Skytter, og disse skulde have samme Sold som Glavindrytterne. Dersom en Adelsmand kun mødte med 4 Ryttere, maatte han ikke have nogen Skytte, hvorimod han kunde have en saadan, hvis han førte 5 Heste med sig. Hvis en Enspænder eller en fra tidligere Tid bekendt, duelig Mand, mødte med 2 Heste, kunde Rytterne være Skytter, og en almindelig Enspænder med én Hest kunde ligeledes være Skytte.

Den næste med Hensyn til Tidsfølgen i Registranterne optegnede Bestalling, i hvilken Bevæbningen er nøjere omhandlet, er den foran nævnte af 1. Maj 1559 angaaende en Fane, bestemt til Ditmarskerkrigen. I

¹⁾ „Die frenckischenn einigungs verwandttenn“. Jvf. om Markgreven og de her nævnte Begivenheder: Johannes Voigt, Markgraf Albrecht Alcibiades von Brandenburg-Kulmbach, I og II, Berlin 1852. Der findes her som Bilag I en af Karl V den 18. Juni 1546 for Markgreven som Oberst for 2000 rustede Heste udstedt Bestalling. Af hine Heste skulde 1600 rides af Spydbevæbnede, blandt hvilke mindst 100 Kyrasserer, 400 af Skytter.

²⁾ Krigsarkivet Chr. III.

³⁾ Jvf. om disse Hvervinger Johannes Voigts ovennævnte Skrift I, 245.

denne findes det endelige Standpunkt indtaget, idet der nu fordres, at alle Rytterne skulde være Skytter.

Aarsagen til denne, egentlig ret pludselige Forandring maa vel nærmest søges i de Erfaringer, der vare gjorte i Udlandet, mindre maaske med Hensyn til de Fordele, som Skytterne i hin Tid havde vist sig i Besiddelse af under Kamp fremfor Glavindrytterne, thi dette blev ikke ret tydeligt førend noget længer frem i Tiden, i den anden Halvdel af Aarhundredet, mere derimod med Hensyn til, at de mange Krige i hin Tid fremkaldte en stor Efterspørgsel efter Soldater, og at man ved den ændrede Bevæbning og den Kampmaade, der fulgte af den, kunde nøjes med en ringere Færdighed i Ridning hos Rytterne og med Heste, der vare mindre færdigt tilredne og mindre skikkede til de hurtige Gangarter, som vare de fordelagtigste for Glavindrytterne. Hvilken Aarsag, der nu end blev betragtet som den bestemmende, var Aarstallet for Indførelsen af Forandringen herhjemme et meget tidligt, thi i Udlandet synes den først gennemført adskillige Aar derefter.

Hvorledes Bevæbningen var under Syvaarskrigen, haves der ikke umiddelbare Oplysninger om. Det ovenfor fremsatte peger hen paa, at Rytteriet i det hele taget har bestaaet af Ryttere med Skydevaaben, om der end mulig kan være forekommet Glavindryttere i ringere Antal i det nationale Rytteri. At man dog ogsaa i dette fortrinsvis har ønsket Ryttere med Skydevaaben, synes at fremgaa af de faa Skrivelser, der omhandle Bevæbningen. I Brev af 23. Novbr. 1565, ved hvilket det befaledes Klostrene i Sjælland atter at udrede Ryttere, siges, at Klostrene istedetfor „Drabtøj“ skulde anskaffe godt „Skyttetøj“, og at hver Rytter skulde have to Fyr-

bøsser, Sværd og anden Rustning. I Brev af 11. Januar 1566 til flere Adelsmænd, som ikke vare mødte for at blive takserede, tilskrev Kongen dem, at han havde takseret dem til saa og saa mange Heste og Karle, forsynede hver med Harnisk, gode Værger og to gode Fyrbøsser¹⁾. Som et andet Vidnesbyrd kan fremføres, at i de foran (S. 435) nævnte Optegnelser angaaende Mogens Gyldenstjernes Børn findes blandt de til Sønnerne under Krigen sendte Genstande nogle, som ere Skydevaaben eller vedrøre saadanne, men ingen, som vedrøre Glavind. De omtrent samtidige Afbildninger af Begivenheder i Frederik IIs Krige give derimod ingen bestemt Vejledning²⁾.

Med Hensyn til selve Angrebs- og Dæksvaabnene synes der at maatte skelnes mellem tre forskellige Udrustninger, indtil Glavinden blev aflagt, nemlig den, der brugtes af de glavindbevæbnede Ryttere, som den Gang kaldtes Kyrasserer eller lignende, den, som brugtes af de almindelige Glavindryttere, og den, som Skytterne brugte.

Af de førstnævnte fordredes, foruden Glavind og Sværd, et fuldstændigt Harnisk for Rytteren, saavel som for Hesten. Stridsøkser, Stridshamre m. fl. til Slag indrettede Vaaben kunde være et Supplement til Sværdet

¹⁾ Kanc. Brevb.

²⁾ Af Basreliefferne paa Frederik IIs Gravmæle fremstiller det, som angaar Ditmarskerkrigen, to kæmpende Partier Ryttere, af hvilke det ene fører Glavind, det andet ikke; men det er ikke tydeligt, hvilket der skal forestille Rytteriet paa dansk Side. Paa de Basrelieffer, som angaa Syvaarskrigen, findes utvivlsomt dansk, glavindbevæbnet Rytteri ved Elfsborg 1563, derimod ikke glavindbevæbnet ved Halmstad s. A. Paa de øvrige Basrelieffer findes ingen samlet Styrke af Rytteri. — Paa de Afbildninger, som findes i Gasparis Ens Rervm danicarvm Frederico II rervm potiente historia, ses kun pistolbevæbnet Rytteri.

og Glavinden. Kyrasserer omhandles i de foran (S. 443) nævnte, fremmede Bestallinger og skulde ifølge disse have en højere Sold, men ifølge de hjemlige Bestallinger og Afregningslister er det ikke sandsynligt, at de have været tilstede, undtagen forsaavidt som nogle Adelsmænd i den nationale Del af Rytteriet kunne være mødte med den Udrustning, der fordredes af Kyrasserer¹⁾, og som var væsentligt den samme, der benyttedes ved Turneringer, uden at Adelsmændene derfor fik højere Sold.

¹⁾ Den fuldstændigste Betegnelse af den Udrustning, som den Gang fordredes af en Kyrasser, synes at findes dels i den foran (S. 444, Anm. 1) nævnte Bestalling af 1546 for Markgrev Albrecht af Brandenburg, dels i en i Fronsbergers Krigsbuch som Mønster trykt, udateret Bestalling, der er en Variant eller yngre Omarbejdelse af Bestallingen 1546 og omtrent har samme Indhold som den foran (S. 444) nævnte Instruktion af 1551 og den her i Registranten indførte, tilsvarende Bestalling. Kyrasserens Udrustning betegnes i dem alle omtrent med de samme Ord, i Fronsbergers Bestalling (I, XLVI b) endog to Gange. Der siges her den ene Gang (omtrent ligesom i Bestallingen 1546), at han skulde være forsynet med „guten, gantzen Barschen, wol bedeckten (1546 deckenden) Stehlen Gliedern (1546 Geligern) und verdeckten Hengsten“, den anden Gang med „seinen gantzen Kūris, starcken Hengst, guten Barschen oder verdeckten Stählen Gliedern“. Ved Ordet „Barsch“ maa forstaas et Harnisk for Hestens Hoved, Hals, Forpart og Bagpart, dannet af Brynjeringe med blødt Underlag og et Overtræk af Tøj, som det først opkom, da Hesteharnisker begyndte at komme i Brug (jvf. Schultz, Das höfische Leben zur Zeit der Minnesinger, II, Leipzig 1889, S. 100), eller dannet af tykt, haardt Læder eller af tynde Jernplader, syede paa Lærred i Form af Skæl (Kgl. Bibl. Gle. Kgl. Saml. Kv. Nr. 1853, fol. 97 — hvor Ordet Barde er benyttet istedetfor Bars og lignende). Ved Ordet „Gliedern“ synes at maatte forstaas et tilsvarende Harnisk, dannet af større Staalplader, til hvilket der da muligt regnedes, som Del af samme eller som Tilbehør, en „Roshals“, Harnisket til Hestens Hals, og den saakaldte „Stiern“, Hestemasken eller Harnisket til Hestens Hoved. Denne Forklaring vilde stemme med, at der i et kgl. Brev af 30. Novbr. 1555 til forskellige Rigsraader og Lensmænd om at møde til Turnering

De have dog efter al Sandsynlighed kun været tilstede i et meget ringe Antal¹⁾.

De enkelte Dele af de almindelige Glavindrytters Harnisk findes ikke herhjemme nævnte i Bestallingerne, sandsynligvis fordi de forudsattes saa bekendte, at ingen nærmere Omtale behøvedes. De synes i Reglen at have bestaaet af Hjelm med Visir, Brystplade, Rygplade, Ringkrave, Armtøj, Handsker, Skørt, Laarskinner og Knækopier. Armtøj og Skørt have vel stundom tildels været dannede af Brynjeringe, sædvanligvis dog som de øvrige Dele af Plader, lagte dobbelt i Hjelm, Brystplade og Skørt²⁾.

---

siges, at dersom den paagældende ikke havde „Stiern og Glidder“, skulde han lade gøre „Barser“ til sin Hest, enten af Flojl eller Silke, saa at han var „udflyet“ paa det allerbedste, som det sømmer sig for en Render og Turnerer (Tg. IV. 613). I Fortegnelse over Sager i Kongens Rustkammer 1597 (Danske Kanc., Landforsvar) findes „9 Stykker Læder af en Rustning til at bedække en Hest med“, derhos 19 „Roshalse“, 5 „Gleder eller Bagstöcker“. I Tøjhusregnskabet 1603—04 nævnes „Rosstjerner“ og „Barter“ (Otto Blom, Christian IVs Artilleri, S. 339). Noget afvigende Forklaring af „Barser“ forekommer hos Adlersparre (Kgl. Vitterhets, Hist. och Ant. Akad. Handlingar III, 217). — Det kan bemærkes, at de fire ovennævnte Bestallinger m. fl. tilsammen give et Overblik over de i Tyskland i hin Tid fremtrædende Forandringer i Rytteriets Ordning, der i meget stemme med, hvad der foregik herhjemme.

¹⁾ Fra 1536 haves en Liste over Adelsmænd her i Riget med Vedtegning „Køris“ for nogle af dem. Den indeholder i alt 263 Navne, men kun ved 21 Personer findes denne Vedtegning. Disse ere for største Delen de samme, der lidt senere bleve tilsagte til at turnere i Anledning af Kongens Kroning (D. Mag. 3. VI. 55, 130).

²⁾ Kgl. Bibl. Gle. Kgl. Samling, Kv. Nr. 1853 fol. 97. I den foran (S. 447 Anm.) nævnte, hos Frønsberger trykte Bestalling forlanges af de almindelige Glavindryttere (Spiesser) en noget afvigende Udrustning. I denne, saavel som i flere andre Optegnelser, mangle Laarskinner, saa at der kan være Tvivl, om de

Det for Skytterne bestemte Harnisk omhandles i alle Enkeltheder i Bestallingen af 1. Maj 1559. Ifølge denne (ligesom de fremmede Bestallinger) skulde de enkelte Dele være en lille Hjelm eller Stormhue (uden Visir), Krave, Brystplade, Rygplade, Skørt, Ærmer og Handsker. Efterhaanden som Armbrosten gik af Brug, bleve Skydevaabnene utvivlsomt Pistoler med Fyrlaase¹⁾. De findes i Bestallingerne som oftest kun benævnte „Fyrrör“, „Feuerbüchsen“ og lignende, men i den foran nævnte Instruktion af 1551 findes de til større Tydeliggørelse betegnede som „Buchsen ahm sattel“ og „Fuerbuchsen ahm sattel“ og i Bestallingen af 1559 som „Faustpuchssen“. Dog maa bemærkes, at der i den sidstnævnte findes udtalt, at, naar en Adelsmand bragte sex eller flere Heste med sig, skulde der blandt Svendene findes én, som foruden Pistolerne havde et langt Rør og forstod at bruge det mod Fjenden, og fandtes der flere, som havde slige lange Rør, var det godt. Dette i Forbindelse med, at

---

ikke hyppig vare aflagte af Glavindrytterne alt tidligt i det 16. Aarhundrede. Dette synes dog mindre rimeligt. Snarere have i alt Fald Tropsførerne eller Adelsmændene haft baade disse og de Harniskdele, der beklædte Benene fra Knæet nedefter, saa længe Glavind benyttedes. — At Benskinne og de til Fodderne hørende Harniskdele i Reglen ikke længer brugtes noget senere, ses af Wallhausen, *Kriegskunst zu Pferde*, Frankfurt a. M. 1616, S. 5 flg., o. fl. Højest undtagelsesvis har der vel ogsaa forekommet større Harniskdele, dannede helt af Brynjeringe. Kongen købte saaledes 1560 baade en Panserskjorte og 2 hele Panserbuxer tilligemed 1 Ringkrave (Rentemesterregnskab fra 20. Sept. 1559 til Michaelis 1560, fol. 209). — Harniskdele til Hesten synes de almindelige Glavindryttere ingensinde at have haft herhjemme i det 16. Aarhundrede.

¹⁾ Det findes udtalt, at Patroner meget tidligere benyttedes til Pistoler end til Geværer (Skelton, *Engraved Illustrations of ancient arms etc.*, Oxford 1830, Pl. CXXVI).

der undertiden udenlands blev fremsat den Fordring, at Skytterne eller nogle af dem skulde være bevæbnede med et let Spyd, betegnet som „Svinespyd“, „Knevlspyd“, „Schefflein“ (s: javelin), gør det sandsynligt, at man en kort Tid har ønsket ogsaa herhjemme at have blandt Rytterne nogle enkelte, der efter Omstændighederne kunde kæmpe tilfods, men at man snart atter har opgivet denne Tanke; thi der findes derpaa længe hverken lange Rør eller lette Spyd omtalte angaaende Rytteriet¹⁾.

Om Enkelthederne i Rytteriets Bevæbning under Syvaarskrigen haves ikke nærmere Oplysning, men ifølge den Udvikling, der var foregaaet, er det sandsynligt, at den langt overvejende større Del af Rytteriet var bevæbnet med lange, tunge Pistoler og Sværd, samt iført et Harnisk som Skytternes, sædvanlig Benbeklædning og lange Støvler. Det maa formodes, at Harnisket i Reglen ikke var blankt, thi i det foran nævnte Brev af 23. Novbr. 1565 siges udtrykkelig, at Skyttetøjet skulde være sort eller jernfarvet, men ikke „Blanketøj“. Sandsynligt er der herved fulgt ældre Skik og Brug, thi i den ligeledes foran omtalte Mønstringsliste fra 1552 staar der flere Steder vedtegnet, at Skytterne havde Fyrrør og sort

¹⁾ I den foran (S. 447 Anm.) af Fronsberger gengivne Bestalling siges om de der nævnte 400 Skytter, at de skulde være inddelte for sig i 2 Skyttefænniker, og Anføreren for en saadan er benævnt „Hauptmann“ og ikke Ritmester. Det svarer vistnok hertil, at der blandt de i Hoffanen 1564 værende Hovedpersoner findes en „Hopman“ Skeell. Ogsaa Mikkel Gydinges Tilstedeværelse i Hoffanen paa den Tid synes at hentyde paa, at man da har tænkt sig en Anvendelse af Skytter tilfods. — Hermed kan sammenstilles, at Erik XIV angives under Syvaarskrigen at have oprettet en hel Fane Skytter med lange Rør (Adlerparre, Kgl. Vitt. Hist. och. Ant. Akad. Handlingar III. 276).

Harnisk, Glavindrytterne blankt, dog findes der ogsaa enkelte Steder¹⁾ nævnt Glavindryttere med sort og Skytter med blankt Harnisk, saa at der har været Undtagelser.

Paa de sidstnævnte af de foran (S. 446 Anm. 2) omhandlede Afbildninger ses Rytteriet med Bevæbning og Harnisk svarende til det her fremsatte. Hesteharnisker ses ikke. Hestene ere udstyrede med Sadler med høje Svisler og Pistolhylstre. De have Fortøj og Bagtøj, det sidste med en Rem paa hver Side fra Sadden til Hestens Hale og med løse Stropper eller Remme, der hænge ned paa Hestens Sider, enten som en Prydelse eller som en Slags Erstatning for den ældre Tids Hesterustning. Hestene have Hovedlag, Pandebaand, Kæverem og Kævestykker, men intet Næsebaand, og de rides alene for Stang.

Ogsaa Mogens Gyldenstjernes Optegnelser give forskellige Oplysninger, der stemme hermed²⁾.

---

¹⁾ Saaledes i Holbæk Len.

²⁾ Der nævnes her blandt andre Ting „Fortøjler“ af Jern. Dette Ord kan maaske læses som „Føretøjler“, den Gang den almindelige Betegnelse for Grimeskafter, dog antydes andetsteds, at der brugtes Tøjler, beslagne eller af hvilke en Del var af Jern. Der findes saaledes 1560 købt Staaltraad til Tøjler til Kongens Heste (Rentemesterregnskab fra 20. Sept. 1559 til Michaelis 1560, fol. 323 b). — Der nævnes i Mogens Gyldenstjernes Optegnelser en Gang en Sabel, som der blev lavet en Skede til, og dette Vaaben, som først længer frem i Tiden blev almindeligt, maa da alt undtagelsesvis være begyndt at komme i Brug ogsaa herhjemme. — Hermed kan sammenstilles, at der alt 1560 nævnes 2 Sabler, tilhørende Kongen (Rentemesterregnskab fra 20. Sept. 1559 til Michaelis 1560, fol. 308), at Hans Winckelburg v. Collen med Skrivelse af 15. April 1567 sendte Kongen en tyrkisk Sabel til Foræring (Krigsarkivet, Fr. II, Pk. Nr. 2), og at der i Maj s. A. blev købt Tøj, med hvilket Kongens Sværdfejer skulde fore dens Skede (Joakim Beks Regnskab 1566–67, fol. 175). — Forskellige Slags Sadler

Det synes, at der under Syvaarskrigen har vist sig Tilbøjelighed til at aflægge nogle Harniskdele. Formodentlig som Svar paa en Bemærkning af Kongen udtalte nemlig Josva v. Qualen, at hans Ryttere ikke førte noget „Rinckharnisch“, fordi han efter deres Anmodning havde tilladt dem at aflægge det, da de, naar de havde saadant paa, fik større Skade af en fjendlig Kugle, end naar de ikke havde det¹⁾

I de Bestallinger, som haves fra Kalmarkrigens Tid, genfindes omtrent den samme Udrustning, der synes at have været den almindelige under Syvaarskrigen, kun med nogle yderligere Lettelser for Harniskets Vedkommende. Af en Formular eller et Udkast til en Ritmesterbestalling, dateret 10. Februar 1611²⁾, ses, at man har benyttet Bestallingen af 1. Maj 1559 som Grundlag, men blandt andet slettet, hvad der fandtes i denne angaaende Bevæbningen, og istedetfor indsat, at enhver Rytter skulde have en god, stærk Hest, 2 Pistoler, fornøden Hesteudstyring, af Harniskdele Krave, Brystplade, Rygplade, Armtøj, Handsker og en godt dækkende Hjelm, dertil et godt Sideværge eller en „Kardilasch“. Dette sidste Ord, en Fordrejning af det franske „coutelas“, synes at antyde, at man da begyndte at foretrække et

og Dele af Hesteudstyringen (rigtignok tildels med vanskeligt forstaaelige Udtryk) findes nævnte i Remmesnidernes m. fl. Lavsskraaer 1514 og 1549 (Kbh. Dipl. II. 198 og 282). Meget ofte nævnes i Rentemesterregnskaberne „Hindertøj“, hvad der formodes at være en Benævnelse paa Fortøj og Bagtøj under ét og ikke paa det sidstnævnte alene.

¹⁾ Krigsarkivet, Fr. II, Pk. Nr. 1. En løs, udateret Seddel i Heftet „Josva v. Qualen og hans Folk“. — Ordet „Rinckharnisch“ betegner formentlig Harniskdele, dannede af Brynjeringe, f. Eks. de for Skytter nævnte „Ermer“ eller et Skort, dannet af Ringe og ikke af Plader.

²⁾ Krigsark. Chr. IV. Best. og Rev.

Sidevaaben, der var beregnet paa Hug, fremfor paa Stød.

Denne Udrustning synes at have været den sædvanlige paa hin Tid for Rytterne, paa hvilke det ældre Udtryk Kyrasserer nu anvendtes i ændret Forstand, i al Fald i Udlandet, om det end maaske først senere blev almindeligt herhjemme; men omtrent fra samme Tid findes der en Bestalling angaaende Hverving af 2 Kompagnier „Hærkebusirer“¹⁾. Bestallingen angiver ikke deres Udrustning, men det kan neppe fejle, at den her som udenlands for denne Slags Rytteri bestod i et Gevær, Pistoler, et Sidevaaben og et Harnisk, hvis enkelte Dele neppe have været flere end en Bryst- og en Ryglade, samt en Hjelm eller „Potte“, saaledes som det findes angivet i Bestallinger, der ere udfærdigede herhjemme senere hen, i Trediveaarskrigens Tid.

Den almindelige Brug af Harnisk i det 16. Aarhundrede førte til, at Rytterne, naar de vare rustede til Krig, havde en Dragt, der passede til Harnisket. De Beklædningsgenstande, der i talrig Mængde nævnes i Mogens Gyldenstjernes Optegnelser, tyde hen paa, at baade Herremændene og deres Svende almindeligt havde Kjortler eller Trøjer af tykkere eller tyndere Stof, i Reglen Klæde af sort eller mørk Farve, og forede med Lærred eller Ræveskind, derhos Hoser, ogsaa Strømper, der maaske

---

¹⁾ Bestalling for Hertug Georg af Braunschweig og Lüneburg, dateret 4de Sept. 1611 (Krigsark. Chr. IV. Bestallinger og Reverser). — Jvf. iøvrigt om de forskellige Vaaben m. v. Otto Blom, Christian den fjerdes Artilleri, S. 87 og 311. — En Bestalling af 1623 for Niels Sehested angaar et Kompagni, sammensat af 100 Kyrasserer og Arkebuserer (Krigsark. Chr. IV. Fortegnelser og Lister. Mønstringsruller). Fra 1625 findes en Revers, udstedt af Niels Rosenkrans som Kaptajn for 300 „Dragoner“ (eller beredent Fodfolk. Krigsark. Chr. IV. Best. og Rev.).

have været brugte tilligemed Hoserne. Ikke sjældent nævnes ogsaa Skind til Strømperne (Strømpeskind). Der nævnes Skjorter, hyppigst af hollandsk, sjeldnere af hjemmegjort Lærred, ogsaa uldne Skjorter. Over Harnisket bæres efter Omstændighederne en Kappe. En særlig Hovedbedækning findes ikke omtalt. En „Weiskeseck“, andetsteds kaldet „Wisktasche“ og lignende, synes at have været bestemt til Smaafornødenheder.

En Slags Uniformering er maaske forekommet i Hof-fanen, idet der alt i Fredstid af Hensyn til Hof-tjenesten fordredes af visse Lensmænd med deres Svende, Hof-sinderne og disses Følge, foruden af forskellige andre Personer i Kongens Tjeneste, at de vare klædte ensartet i den saakaldte Hofklædning, hvis Farver en Tid lang bestemtes omtrent aarlig af Kongen.

Med Hensyn til de hvervede tilstræbtes endnu i Syvaarskrigens Tid ingen Uniformering, end ikke naar Kongen anskaffede Beklædningsgenstande til dem. Den 16. Februar 1565 befaledes det saaledes Statholderen at sende saameget Klæde, som der havdes, af alle Farver til Brug for de tyske Ryttere¹⁾. Det var først i Kalmar-krigens Tid, at der fremkom Bestræbelser med Hensyn til Uniformering. I den foran nævnte Formular af 10. Febr. 1611 til en Ritmesterbestalling var der først skrevet, at enhver skulde have et rødt og et gult Bind eller Felttegn paa sin Klædning eller over sit Harnisk; men dette er atter overstreget og rettet til, at enhver skulde have en „Kasiacke“ eller „Körritz-Rock“ af samme Farve som Fanen²⁾.

¹⁾ Kane. Brevb.

²⁾ Paa et løst Blad, hørende til en Soldberegning fra Kalmar-krigens Tid, staar vedtegnet, at dersom Vedkommende kunde

Dette antyder, at der tidligere ved Rytteriet som ved Fodfolket benyttedes Felttegn med Kongehusets Farver. En Bekræftelse paa, at dette var Tilfældet under Syvaarskrigen, træffes i Mogens Gyldenstjernes Optegnelser, idet der i dem flere Gange nævnes Indkøb af gult og rødt Tøj til Felttegn for hans Sønner.

At dømme efter de meget forskellige Mærker og Farver, der fandtes paa Rytteriets Fanetegn, skulde det nærmest formodes, at de i Reglen anskaffedes af vedkommende Ritmester, saaledes som han vilde have dem. Dog findes der ogsaa Antydninger til, at Kongen anskaffede dem. Paa en løs Seddel i Brev fra Henneke Tornow af 26. Februar 1565 til Kongen, staar nemlig: „Fænriken beder Deres Majestæt erindre naadigst Tilsagn angaaende den nye Fane“¹⁾, og det nedenfor nævnte Brev af 6. Juli 1565 indeholder en lignende Antydning.

Ses der bort fra, at Kongen kan have afholdt Udgifter til Fanetegn, uden at disse ere opførte i Rentemesterregnskaberne, faar man det Indtryk, at det kun er højst undtagelsesvis og som en særlig Gave, at der er betalt et eller andet vedrørende Fanetegn til Rytteriet. Der er ifølge hine Regnskaber betalt 1564 for Malingen af en „Houit-“ og en Rendefane, 1566 for Maling af 2 Rytterfaner, af hvilke Frans Banner fik den ene og Erik Podbusk den anden; 1567 er der betalt Skellert og Damask til Rendefaner, s. Aar forgyldt og rødt Skellert til

---

tilvejebringe Kassiacker til det paa Bladet omhandlede Kompagni, stod det ham frit, men det skulde tilkendegives ham, hvilke Farver de skulde have (Krigsark. (Chr. IV. Regnskabs-sager A.). Om Betydningen af Ordet „Kasagan“ i Middelalderen se Schultz, Das höfliche Leben zur Zeit der Minnesinger, II, Leipzig 1889, S. 39.

¹⁾ Krigsarkivet, Fr. II, Pk. Nr. 1.

Heinrich v. Platos Fane, 1568 gult Skellert til en Rytterfane til Johan v. Alten, samt Søm og Remme til 2 andre Rytterfaner. Flere Udgifter til Fanetegn for Rytteriet synes ikke at forekomme i Regnskaberne (jvf. dog S. 456 og 457 Anm. 2) og, som det ses, synes der ikke at være gjort Forskel mellem det nationale og det hvervede Rytteri¹⁾.

Der haves en Slags kortfattet Beskrivelse af de Fanetegn, Rytteriet havde paa Daniel Ranzaus Vinterfelttog 1567—68²⁾, og det fremgaar af denne, hvor forskellige de vare. Rendefanens var saaledes rød, den skaanske Fanes hvid og rød, den fyenskes hvid med et rødt Kors, den jydskes rød og gul i Striber („rødt och guldt j skaffdt wisse“), o. s. v. I Opregningen findes nævnt en „Kyenfane“. Ved en Misforstaaelse er denne stundom bleven opfattet som en Underafdeling af Rytteriet. Ordet be-

¹⁾ Tilsvarende findes der i Rentemesterregnskaberne undtagelsesvis Udgifter til Fanetegn for Fodfolket, her fortrinsvis til de nationale Tropper og særlig dem, der stod under Frans Brokkenhus' Befaling, derhos til Soldater paa Flaaden og til Besætningsstyrker, en sjelden Gang ogsaa til hvervede; men den almindelige Regel synes at have været, ligesom ved Rytteriet, at vedkommende Troppfører selv anskaffede Fanetegnet.

²⁾ Danske Samlinger 2. II. 197. — Ifølge Dagbogsoptegnelserne angaaende Vinterfelttoget 1568—68 havde ogsaa Stalddrengene en egen Fane, hvis Mærke var en Fork og „Roskammen“ (Hestekamme) (Rørdam, Mon. hist. dan. 2. I. 41). I Rentemesterregnskabet 12. Marts 1569 til 1. Januar 1570 findes (fol. 368) Betaling til en Maler for 2 „Drengefaner“, han havde malet for Kongen med „Stalddrenges Vaaben“. — Ogsaa Rytteriets Trompetinstrumenter vare sandsynligt i Reglen smykkede med et Stykke Tøj i Form af et Fanetegn, samt med Snore og Kvaster. Ogsaa angaaende disse findes en Gang en Udgiftspost i Rentemesterregnskaberne, nemlig 1564 til Kvaster og Snore om en Trompet, som fandtes hos Hak Ulfstand (Joakim Beks Regnskab fra Michaelis 1563 til Michaelis 1564, fol. 194).

tegner derimod, forsaavidt som det angaar selve Fane-
tegnet og ikke en mulig Eskorte ved dette, et Mærke
for Feltherren, en Kendefane, som Navnet angiver, an-
bragt under Kamp i hans Nærhed for at betegne det
Sted, hvor han opholdt sig. I Bøger om Krigsvæsen fra
hine Tider findes udtalt, at det i Reglen var en lille,
hvid Fane¹⁾. En saadan Kendefane findes omtalt paa
en løs Seddel i Brev af 6. Juli 1565 fra Daniel Ranzau,
Lave Brade, Peder Bilde og Sten Rosensparre til Kongen,
idet der siges, at Movrids Podbusk havde begæret, at
de vilde skrive til Kongen, at der med det første maatte
blive sendt ham en ny Fane, da den, som han havde,
var helt oplidt og saa ofte bødet, at den ikke syntes
større end Kendefanen²⁾.

Om Rytteriets Opstillinger til Kamp og Fægtemaade
findes der her hjemme saa lidet fra den her omhandlede
Tid, at man ved Undersøgelsen af hine Forhold omtrent
ganske maa henholde sig til, hvad der berettes i frem-
mede Skrifter. De forbigaas derfor her.

¹⁾ Saaledes i v. der Beke, Soldaten Spiegel, Frankfurt a. Main 1605
(Kgl. Bibl. Hjelmstjerne. Kv. Nr. 1701, S. 85).

²⁾ Krigsarkivet, Fr. II, Pk. Nr. 1. — I Rentemesterregnskabet
29. Sept. 1564 til 29. Sept. 1565 findes (fol. 223 og 223 b) som
Udgifter, at der i Okt. 1564 er betalt „Gulskellert“ til den Kende-
fane, som Hr. Otto Krumpen fik, og i Jan. 1565 Silke til
Frynser om 2 Kendefaner, som denne ligeledes fik. — I Daniel
Ranzaus Tabslistor for Slaget ved Svarteraa, saaledes som de
findes trykte i Danske Mag. 3. II. 92 flg., er Sten Rosensparre og
Herren af Putlitz opførte som faldne under „Rennefanen“. Dette
skyldes sikkert en Fejllæsning, idet sidstnævnte Ord synes
at maatte læses som „Kennefanen“ ifølge de originale Papirer,
der findes i Krigsarkivet, Fr. II, Pk. Nr. 1, i Heftet mk. Daniel
Ranzau.

Bilag.

Nogle Mønstersedler, som findes i Rigsarkivet (Militære Regnskaber I. B. 1545—70) og synes at være de udførligste af de faa, der endnu haves af deres Art, give et temmelig fuldstændigt Billede af Hoffmanens og overhovedet en Fanes S sammensættelse i Syvaarskrigens Tid, idet de indeholde Navnene paa alle de Mænd, der kunne betragtes som Hovedpersoner i Fanen, og det Antal Heste, som enhver af dem havde.

En af disse Lister er betitlet: Mønsterseddel paa alle de Ryttere, som have ligget under salig Hr. Frederik v. Dhona, som var K. Mtt. min naadige Herres forordnede Ritmester over hans egen Hovedfane, og nu er under Henneke Tornow, hvad der er dem forstrakt fra d. 18. Okt. 1563 til 1. Sept. 1564 ved Ejler Grubbe, Rentemester. — De i denne Liste opførte Personer ere, med Navnene uforandrede, som de findes i samme, og med henholdsvis Antallet af rustede Heste, Vognheste og Trosheste vedføjet for hver enkelt, følgende: Hr. Friderich v. Dhonnenn, Ritmester, 12, 4, 1; Peder Guldenstiernne, Fænrik, 12, 4, 1; Gunther, Graf v. Barby 12, 4, 1; Abraham Wermstorff 9, 3, 1; Benedietz v. Alueld 7, 2, 1; Claus v. Alueld 6, 2, 1; Kionne Quidtzow 6, 2, 1; Otthe Quidtzow 3, 1, 0; Hartuig v. Notzwitz 4, 0, 0; Wulff v. Alueld 7, 2, 1; Pouell v. Alueld 6, 2, 1; Jasper v. Alueld 7, 2, 1; Tomas Holste 8, 2, 1; Carsten Mandiffuel 12, 4, 1; Henniecke Tornow 8, 2, 1; Christoffer Krabbe 6, 2, 1; Jurgen Cleiste 2, 0, 0; Jacob Loie 14, 4, 1; Friitz Kappell 9, 3, 1; Arennt Pinnow 8, 2, 1; Hanns Piuerlinck 6, 2, 1; Albertt Bellienn 9, 3, 0; Hanns Warnberg 7, 2, 1; Johann v. Alueld 14, 4, 1; Key v. Alueld 9, 3, 1; Wulff v. d. Wisk 12, 0, 0; Fridrich Sweinichenn 7, 2, 1; Busse Ganns Herr v. Potlitz 12, 4, 1; Hanns Welandt 2, 0, 0; Wlrich Bheer 7, 2, 1; Albertus Gosiaschi 2, 0, 0; Hanns v. Wedell 7, 2, 1; Casper v. Wedell 7, 2, 1; Baltzer Lepell 10, 3, 1; Hinrich Hobitz 5, 1, 0; Casper Gersdorff

4, 1, 0; Sigmund Behem 6, 2, 1; Casper Rensendorff 8, 2, 1; Ejler Persen 6, 2, 1; Christoffer v. Hoberiig 6, 2, 1; Reinolt Rode 6, 2, 1; Borekert Swoue 6, 2, 1; Gert Treide 2, 0, 0; Bernnt Reimershausen 3, 1, 0; Jacob v. Munster og Henrich v. Lueter 8, 2, 1; Hr. Christoffell v. Dhonen 8, 2, 1; Pouell Biber 12, 4, 1; Casper Berger 10, 2, 1; Johan og Dirich Vitinghouff 9, 2, 1; Williche Mandiffuel 6, 2, 1; Otthe Mandiffuel 10, 3, 1; Adriann Mandiffuel 8, 2, 1; Dirich Øxell 6, 2, 1; Henning Steinwer 12, 4, 1; Silvester Holle 12, 4, 1; Degenner Bugenhagenn 7, 2, 1; Adam Sweinichenn 6, 2, 1; Niels Persen 6, 2, 1; Coruitz Thønnisen 6, 2, 1; Eggert Wlfeld 6, 2, 1; Jurgen Sested 6, 2, 1; Adam Normannd 6, 1, 0; Peder Munck 6, 2, 1; Reynolt v. Bomelberg 6, 2, 1; Annders Binng 6, 2, 1; Jurgen Wgerup 6, 2, 1; Adam Platt 6, 2, 1; Lodvig Munk 6, 2, 1; Anders Banner 6, 2, 1; Jurgenn Marsuin 11, 4, 1; Jurgenn Rudtt 9, 3, 1; Erich Podbusk 9, 3, 1; Peder Nielsen 4, 1, 0; Anders Emichsen 6, 2, 1; Knud Reuentløff 6, 2, 1; Henning Gøie 6, 2, 1; Absolon Gøie 6, 2, 1; Thomas Fassi 6, 2, 1; Johann Skouffgordt 6, 2, 1; Hartuig Høickenn 6, 2, 1; Anders Friis 6, 2, 1; Christiern Munck 6, 2, 1; Henrich Brade 6, 2, 1; Iffuer Munck 6, 2, 1; Peder Thott 6, 2, 1; Joen Binng 3, 1, 0; Niels Krabbe 5, 1, 1; Iffuer Kaas 4, 1, 0; Henrik Guldenstierne 6, 2, 1; Jacob Restorff 6, 2, 1; Johann Whrnn 4, 1, 0; Niels Rosenngordt 2, 0, 0; Bennt Griis 3, 2, 0; Hildebrannd Guldenstiermn 9, 3, 1; Holger Wiffert 8, 2, 0; Jacob Sested 6, 2, 1; Jurgenn Brade 10, 4, 1; Otthe Rudtt 12, 4, 1; Fulmer Knob og Jehann Knob 12, 4, 1. Enspændere: Hanns Walther¹⁾ 6, 2, 1; Matz Frithoff¹⁾ 3, 0, 0; Frederik Ganns¹⁾ 2, 0, 0; Otthe Prem 2, 0, 0; Jurgen Daa¹⁾ og Niels Jude¹⁾ 7, 2, 0; Hopmannd Skeell 3, 2, 1; Vognmester Bernnt Freennsteenn 2, 0, 0; Hanns v. Brunswig 2, 0, 0; Jens Fux¹⁾ 3, 2, 1; Anders Breedt 2, 0, 0; Christiern Elkier¹⁾ 3, 0, 0; Heinrich v. Luneberii¹⁾ 5, 2, 1; Michell Gyng¹⁾ 3, 1, $\frac{1}{2}$; Michell Mogensen 3, 1, $\frac{1}{2}$; Fallenthinn Enspænder¹⁾ 2, 0, 0. Trometther:

¹⁾ Nævnt som Enspænder hos Grundtvig l. c.

Kilian Trometther¹⁾ 1, 0, 0; Jacob Fassert¹⁾ 1, 0, 0; Frannds Mentz¹⁾ 1, 0, 0; Jochum Kolluf¹⁾ 1, 0, 0; Vicenmtz Neopolitann¹⁾ 1, 0, 0; Hanns Puckennslaar¹⁾ 1, 0, 0; Casper Peter¹⁾ 1, 0, 0. Bardsker: Hanns Arnolt Bardsker (med 2 Svende) 3, 2, 0; Bastian Bardsker 2, 0, 0.

Af de ovennævnte Ryttere havde Kongen, ifølge en anden Mønsterseddel, inden 26. Marts 1564 bortkaldt følgende fra Hoffanerne for at anvende dem til Søs: Peder Munk, Ludvig Munk, Knud Reventlov, Johan Skovgaard, Hartvig Hoiken, Anders Fris, Iver Kaas, Otte Rud, Jørgen Brade, derhos Arild Ugerup.

Endelig var ifølge en tredie Mønsterseddel følgende i Løbet af det nævnte Tidsrum blevne forsatte til den sjælandske og den jydsk Fane: Hak Ulfstand (der blev Marskalk den 15. Juni 1564 og Ritmester over den sjælandske og skaanske Fane d. 19. Juni s. A.), Hans Skovgaard, Niels Pedersen, Korfitz Tønnesen, Eggert Ulfeld, Jørgen Sested, Reinold v. Bommelberg, Anders Bing, Adam Normand, Jørgen Ugerup, Anders Banner, Jørgen Marsvin (der blev Ritmester over den jydsk Fane den 14. Juni 1564), Jørgen Rud, Erik Podbusk, Peder Nielsen, Anders Emiksen, Thomas Fasti, Henning Gø, Absalon Gø, Henrik Brade, Iver Munk, Peder Tot, Jon Bing, Niels Krabbe, Henrik Gyldenstjerne, Jacob Restorf, Johan Urne, Niels Rosengaard, Bent Gris, Hildebrand Gyldenstjerne, Holger Viffert, Jakob Sested, Folmer og Johan Knob, Otte Gø, Enspænder Matz Frithoff, Hopmand Skeell, Hans v. Brunsvig, Jens Fux, Anders Breedt, Christiern Elkær, Henrich v. Lyneborg, Mikkell Gydinge, Mikkell Mogensen, Valentin Enspænder og Bastian Bartskeer.

¹⁾ Nævnt blandt Trompeterne i Rentemesterregnskaberne.